

"דעת תורה" - חובת הציות לתלמידי חכמים בנושאים תורניים ובנושאים שאינם תורניים

הקדמה ומיקוד

השבוע נעסוק בחיוב אנשי המעשה וממילא חיובה של מדינת ישראל להיוועץ בת"ח בתחומים שונים תורניים ושאינם תורניים. לימודנו השבוע יתחלק לחמישה חלקים (ע"פ כותרות המשנה המובאות בדפי המקורות)

חלק א: מצוות לא תסור - בחלק זה נלמד את מקור חובת הציות לת"ח בכל דור ודור. מיקוד המקורות בחלק זה: על הפסוקים בתורה והגמ' ר"ה ניתן לדלג. יש לראות את הספרי לעומת דברי השאלות ולהבין האם ישנה מחלוקת ביניהם. לאחר מכן יש להבין היטב את המחלוקת בין הרמב"ם בהלכות ממרים וספר המצוות לבין דברי הרמב"ן ביחס למצוות לא תסור. לאחר מכן יש ללמוד היטב את המחלוקת בין החינוך לר"ן בדרשותיו בעניין מקור חובת הציות לת"ח בימינו והאם ישנה נ"מ למחלוקת בדבר מקור הלימוד

חלק ב: תלמיד החולק על רבו - בחלק זה ננסה להבין כיצד יכול תלמיד לחלוק על רבו לאור מצוות לא תסור הנ"ל. יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה

חלק ג: מחלוקת חזקיה וחכמים בנושאים מדיניים - בחלק זה ננסה להבין האם ישנה חובה לציית לדברי ת"ח גם בנושאים שאינם תורניים גרידא. יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה בפרט להבין את דברי הרב שפירא בתחומין במסקנתו בסוגיה

חלק ד: חובת התייעצות בסנהדרין לפני יציאה למלחמה - בחלק זה נלמד מהו היסוד לחובת השמיעה בקול ת"ח בנושאים שאינם תורניים. מיקוד המקורות בחלק זה: יש לראות את הגמ' סנהדרין טז (על הגמ' סנהדרין ב ניתן לדלג). לאחר מכן יש לראות את דברי הרשב"א על הסוגיה, וכן את הסתירה בין דברי רש"י סנהדרין לדבריו בברכות על סוגיה זו (על דברי הרמב"ם ניתן לדלג ובשעת הצורך גם על היד למלך שמסביר באריכות את הסתירה בדברי רש"י). לאחר מכן יש ללמוד את תירוצי הסוגיה ע"פ המהרש"א וכן את הסבר הסוגיה ע"פ הרב קולין המובא בדברי הציץ אליעזר (על דברי הציץ אליעזר עצמו אם הזמן קצר ניתן לדלג)

חלק ה: חובת ההתייעצות בת"ח בתקנות הקהל - בחלק זה נלמד את חובת ההתייעצות בת"ח בעת קבלת החלטות ציבוריות. במידה והזמן לא מאפשר יש לדלג על חלק זה במלואו.

מצוות לא תסור

1. דברים פרק יז פסוקים ח-יג כִּי יִפְּלֹא מִמֶּךָ דָּבָר לְמִשְׁפָּט בֵּין-דָּמוֹ לְדָם בֵּין-דָּוִן לְדָוִן וּבֵין גֹּבֵעַ לְגֹבֵעַ דְּבָרֵי רִיבָת בִּשְׁעָרֶיהָ וְקָמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: וּבָאתָ אֶל-הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל-הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הֵהָם וְדִרְשָׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט: וְעָשִׂיתָ עֲלֵפִי הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ מִן-הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחָר ה' וְשִׁמְרָתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכָל אֲשֶׁר יֹרֹד: עַל-פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרֹד וְעַל-הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר-יֵאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תִסּוּר מִן-הַדָּבָר אֲשֶׁר-יִגִּידוּ לְךָ זְמִין וּשְׁמָאל: וְהָאִישׁ אֲשֶׁר-יַעֲשֶׂה כַּזֶּה לִבְלֹתִי שְׂמֵעַ אֶל-הַכֹּהֵן הָעֹלֵם לְשֹׂרֵת שֵׁם אֶת-ה' אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל-הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבְעֶרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל: וְכָל-הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרְאוּ וְלֹא יִזְדָּוּ עוֹד:

2. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף כה עמוד א-דף כה עמוד ב

תנו רבנן: למה לא נתפרשו שמותם של זקנים הללו - שלא יאמר אדם: פלוני כמשה ואהרן? פלוני כנדב ואביהוא? פלוני כאלדד ומידד? ואומר ויאמר שמואל אל העם ה' אשר עשה את משה ואת אהרן, ואומר וישלח ה' את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל - ירובעל - זה גדעון, ולמה נקרא שמו ירובעל - שעשה מריבה עם הבעל, בדן זה שמשון, ולמה נקרא שמו בדן - דאיתו מדן, יפתח - כמשמעו ואומר משה ואהרן ככהניו ושמואל בקראי שמו. שקל הכתוב שלשה קלי עולם כשלשה חמורי עולם, לומר לך: ירובעל בדורו - כמשה בדורו, ירובעל בדורו - כאהרן בדורו, יפתח בדורו - כשמואל בדורו. ללמדך שאפילו קל שבקלין ונתמנה פרנס על הצבור - הרי הוא כאביר שבאבירים, ואומר ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם. וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל הדיין שלא היה בימיו? הא אין לך לילך אלא אצל שופט שבימיו, ואומר אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה.

3. ספרי דברים פרשת שופטים פסקא קנד

ועשית על פי הדבר, על הורית בית דין הגדול שבירושלם חייבים מיתה ואין חייבים מיתה על הורית בית דין שביבנה. על פי התורה אשר יורוך, על דברי תורה חייבים מיתה ואין חייבים מיתה על דברי סופרים. ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, מצות עשה. לא תסור מן התורה אשר יגידו לך, מצות לא תעשה, ימין ושמאל, אפילו מראים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם.

4. שאילתות פרשת משפטים שאילתא נח

אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כתבת בתורתך "וקמת ועלית" הרי בזמן שבית המקדש קיים, ובזמן שאין בית המקדש קיים מי ישפוט בין עמך ישראל אמר לו בעלי תורה דהכי כתיב "ע"פ התורה אשר יורוך"

5. רמב"ם הלכות ממרים פרק א הלכות א-ב

בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה, והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל, ועליהן הבטיחה תורה שנאמר על פי התורה אשר יורוך זו מצות עשה, וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן. כל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה שנאמר לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ואין לוקין על לאו זה מפני שניתן לאזהרת מיתת בית דין, שכל חכם שמורה על דבריהם מיתתו בחנק שנאמר והאיש אשר יעשה בזדון וגו', אחד דברים שלמדו אותן מפי השמועה והם תורה שבעל פה, ואחד דברים שלמדום מפי דעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן ונראה בעיניהם שדבר זה כך הוא, ואחד דברים שעשאו סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה והן הגזרות והתקנות והמנהגות, כל אחד ואחד מאלו השלשה דברים מצות עשה לשמוע להן, והעובר על כל אחד מהן עובר בלא תעשה, הרי הוא אומר על פי התורה אשר יורוך אלו התקנות והגזירות והמנהגות שיורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם, ועל המשפט אשר יאמרו אלו דברים שילמדו אותן מן הדין באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, מכל הדבר אשר יגידו לך זו הקבלה שקבלו איש מפי איש.

6. ספר המצוות לרמב"ם שורש א

השרש הראשון שאין ראוי למנות בכלל הזה המצוות שהן מדרבנן. דע כי זה הענין לא היה ראוי לעורר עליו לבאורו כי אחר שהיה לשון התלמוד שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה בסיני איך נאמר בדבר שהוא מדרבנן שהוא מכלל המנין. אבל העירונו עליו מפני שטעו בו רבים ומנו נר חנוכה ומקרא מגלה בכלל מצוות עשה וכן מאה ברכות בכל יום ונחום אבליים ובקור חולים וקבורת מתים והלבשת ערומים וחשוב תקופות ושמונה עשר יום לגמור בהן את ההלל. והשתכל ממי שישמע לשונם נאמרו לו למשה בסיני וימנה קריאת ההלל ששבח בו דוד עליו השלום האל יתעלה שצוה בה משה וימנה נר חנוכה שקבעוהו חכמים בבית שני וכן מקרא מגלה. אמנם היות משה נאמר לו בסיני שיצונו כי כשיהיה באחרית ממלכתנו ויקרה לנו עם היונים כך וכך יתחייב לנו שנדליק נר חנוכה, הנה איני רואה שאחד ידמה זה או שיעלהו במחשבתו. ומה שייראה לי שהביאם אל זה היותנו מברכין על אלו הדברים אשר קדשנו במצותיו וצונו על מקרא מגלה ולהדליק נר ולגמור את ההלל ושאלת התלמוד (שבת כג א) היכן צונו ואמרו מלא תסור. ואם מטעם זה מנו אותם הנה ראוי שימנו כל דבר שהוא מדרבנן כי כל מה שאמרו חכמים לעשותו וכל מה שהזהירו ממנו כבר צווה משה רבינו בסיני שיצונו לקיימו והוא אמרו (ר"פ שופטי') על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה והזהירנו מעבור בדבר מכל מה שתקנו או גזרו ואמר (שם) לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. ואם יימנה כל מה שהוא מדרבנן בכלל תרי"ג מצוות מפני שהוא נכנס תחת אמרו יתעלה לא תסור, מפני מה מנו בפרט אלו ולא מנו זולתם וכמו שמנו נר חנוכה ומקרא מגלה היה להם למנות נטילת ידיים ומצות ערוב כי הנה אנו מברכים אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידיים ועל מצות ערוב כמו שנברך על מקרא מגלה ולהדליק נר חנוכה והכל מדרבנן.

7. השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שורש א

הוא זצ"ל (הרמב"ם) סבור שיש בכלל לאו דלא תסור כל מה שהוא מדברי חכמים בין שהן מצוות כגון מקרא מגילה ונר חנוכה או שהן מן התקנות והסייגים כגון בשר עוף בחלב ושניות לעריות בין שהם בקום עשה כגון שלש תפלות בכל יום ומאה ברכות ולולב שבעה שבגבולין ובין שהן בלא תעשה כגון כל שהוא משום שבות בשבת ויום טוב וכן י"ט שני בגולה ותשעה באב כל מה שיאסור אותו התלמוד או יצוה עליו שאנחנו מזהירים להתנהג כדבריהם מלאו דלא תסור... ונתחייב עוד לפי זאת השטה לומר שנעשה זקן ממרא על הגזרות והתקנות לפי שכל העובר על לא תסור אם הורה בזדון נעשה זקן ממרא וחייב מיתת ב"ד שנאמר והאיש אשר יעשה בזדון וגו' וראה הרב בדעתו כל זה שהוא כן וכתבו מפורש (שם רפ"ד)

וכן אם חלק עליהם בגזרה מן הגזרות שגזרו בדבר שיש בו בשגגתו חטאת וזדונו כרת כגון שהתיר את החמץ ביום ארבעה עשר בשעה ששית או אסרו בהנאה בשעה חמישית הרי זה חייב מיתה וכן כל כיוצא בזה. והנה הרב בונה חומה גבוהה סביב לדברי חכמים אבל היא כפרץ נופל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאום לפתע יבוא שברה לפי שהיא סברא נפסדת ברוב מקומות בתלמוד... וראוי לפי הדעת הזו להחמיר מאד בדברי סופרים שכולם תורה הם אין ביניהם שום הפרש ואין בתורה דבר חמור יותר מן השבות שלדבריהם אלא במחוייבי כרתות או מיתות לא בחייבי לאוין שכל דבריהם לאו ועשה הם. ורבותינו בכל התלמוד אומרים הפך מזה שהרי הם דנין כל דברי סופרים להקל... וכללו שלדבר שדברי סופרים חלוקים הם בכל דיניהם מדברי תורה להקל באלו ולהחמיר באלו. ואם היה העובר על דבריהם או שאינו מקיים מצות שלהם עובר על עשה ועל ל"ת היה חומר גדול בהם ולא היו ראויים לקולות הללו

8. ספר החינוך מצוה תצה

מצוה לשמוע מכל בית דין הגדול שיעמדו להן לישראל בכל זמן לשמוע בקול בית דין הגדול ולעשות כל מה שיצו אותנו בדרכי התורה באסור ומותר וטמא וטהור וחייב ופטור ובכל דבר שיראה להם שהוא חיזוק ותיקון בדתנו, ועל זה נאמר [דברים י"ז, י"ח], ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך, ונכפל בסמוך [שם, י"א] לחיזוק הדבר, על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה. ואין הפרש בזה בין הדבר שיראוהו הם מדעתם או הדבר שיוציאוהו בהיקש מן ההיקשים שהתורה נדרשת בהן או הדבר שיסכימו עליו שהוא סוד התורה או בכל ענין אחר שיראה להן שהדבר כן, על הכל אנו חייבין לשמוע להן. והראיה שזה ממנין מצות עשה אומרים זכרונם לברכה בספרי [כאן] ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, זו מצות עשה... ונוהגת מצוה זו בזמן שבית דין הגדול בירושלם בזכרים ונקבות, שהכל מצווין לעשות כל אשר יורו. ובכלל המצוה גם כן לשמוע ולעשות בכל זמן וזמן כמצות השופט, כלומר החכם הגדול אשר יהיה בינינו בזמננו, וכמו שדרשו זכרונם לברכה [ראש השנה כ"ה ע"ב] ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, יפתח בדורו כשמואל בדורו, כלומר שמצוה עלינו לשמוע בקול יפתח בדורו כמו לשמואל בדורו. ועובר על זה ואינו שומע לעצת הגדולים שבדור בחכמת התורה בכל אשר יורו מבטל עשה זה. וענשו גדול מאד שזהו העמוד החזק שהתורה נשענת בו, ידוע הדבר לכל מי שיש בו דעת.

9. דרשות הר"ן הדרוש השנים עשר

כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבות בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו. (דברים יז ח).

ויש בכאן שאלה, שלפי דברי פרשה זו, ההכרעה לא נמסרה, רק לסנהדרין גדולה, וגם שיהיו במקומם, שהרי אמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין יד ב) מצאן אבית פאגיי והמרה עליהם, יכול תהא המראתו המראה, תלמוד לומר (דברים יז ח) וקמת ועלית אל המקום מלמד שהמקום גורם, ואם כן מניין לנו שנתחייב לעשות מעשה כפי הכרעת חכמי הדורות. והתשובה בזה, שזה יש לנו ממה שאמר הכתוב (שמות כג ב) אחרי רבים להטות, והיא אזהרה כוללת ללכת במשפטי התורה גם כן (נשפטים) כפי רובם, לבד מהדברים שהוציאו רבותינו ז"ל מהכלל בפירוש. והוא אמרם בפרק קמא דחולין (יא א) מנא הא מלתא דאמור רבנן זיל בתר רובא, דכתיב אחרי רבים להטות, רובא דאיתא קמן כגון תשע חנויות וסנהדרין לא קא מיבעיא לן. וזו אזהרה כוללת, אינה תלויה בזמן, ולא במקום. ולפיכך אמרו רבותינו זכרם לברכה בפרקא קמא דמסכת אלילים (ז א) תנו רבנן שאל לחכם וטימא לא ישאל לחכם ויטהר, לחכם ואסר לא ישאל לחכם ויתיר, ואם היו שנים אחד מתיר ואחד אוסר אחד מטהר ואחד מטמא, אם היה אחד מהם גדול בחכמה ובמנין הלך אחריו, ואם לאו הלך אחר המחמיר. ופירוש(ו) במנין, הוא מנין חכמי הדור שהסכימו לדבריו. וזה מן הפסוק שאמרנו. וזה ענין הסכמת הגמרא, ושארין ישראל רשאי לחלוק על דבריו כלל, והיא לנו מצות עשה מן התורה, לפי שבזמן ההוא היו חכמי ישראל מקובצים בישיבותיהם לאלפים ולרבבות, עד שאמרו בשני דיני גזירות (כתובות קו א) כי הוּוּ מפטרי רבנן מבי אביי, ואמרי לה מבי רבא, ואמרי לה מבי רב פפא, ואמרי לה מבי רב אשי, הוּוּ פיישי מאתן רבנן וקרו אנפשייהו יתמי דיתמי. וכיון שהסכימו רוב מנין החכמים ההם בדברים המוסכמים בגמרא, נצטוונו לילך אחריהם מזאת המצוה שהיא אחרי רבים להטות. ואם תשאל ותאמר אם כן שמה שנצטוונו לשמוע לדברי החכמים הוא מאחרי רבים להטות, איך אמר בברכות (יט ב) גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה, תרגמה רב בר שבה קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור (דברים יז יא), אחיכו עליה במערבא לא תסור לאו דאורייתא הוא, אמר להו רב כהנא גברא רבה אמר מילתא לא תחיכו עליה, כל אסמכתא דרבנן אלאו דלא תסור אסמכינהו, ומשום כבוד הבריות שרו רבנן, נראה מזה שמה שנתחייבנו לשמוע דברי חכמים הוא מלא תסור, ולפי מה שאמרנו היה להם לומר מאחרי רבים להטות. והתשובה בזה, שנצטוונו לשמוע לסנהדרין משני דברים, האחד במה שביארו בדיני התורה, והשני בכל גדר ותקנה שיעשו, ולחכמי הדורות הבאים אחריהם נצטוונו לשמוע במה שיבארו בדיני התורה, וזהו נכלל

באמרו אחרי רבים להטות. אך בהגדרים והתקנות שיעשו לא נצטוינו מהם מאחרי רבים להטות, שזה לא יכלול, רק שנלך בביאור משפטי התורה אחר הרוב, ולא יכנסו בכלל הזה גדרים וסייגים כלל, אבל הסמיכים אל לא תסור, שכמו שנתן זה הכח לסנהדרין להיותם מורי התורה וגדוליה, כן ראוי שינתן לכל חכמי גדולי ישראל בדרך האסמכתא. ומן הטעם הזה ייחסו הגדרים והתקנות אל לא תסור, אך בביאור משפטי התורה יהיה החיוב לשמוע דבריהם מאחרי רבים להטות.

תלמיד החולק על רבו

10. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יח עמוד ב

תניא, אמר רבי שמעון: ארבעה דברים היה רבי עקיבא דורש, ואני אין דורש כמותו.

11. תרומת הדשן פסקים וכתבים סימן רלח

אמנם מה שכתבת אם אין לתלמיד רשות לחלוק על רבו באיזה פסק והוראה, אם יש לו ראיות מן הספר ופסקי גאונים הפך מדעת הרב. נראה ודאי אם הוראות ברורות קצת וצורתא דשמעתא משמע כדברי התלמיד, למה לא יחלוק כך היתה דרכה של תורה מימי התנאים. רבינו הקדוש חלק בכמה מקומות על אביו ועל רבו רשב"ג. באמוראים רבא היה חולק בכמה דוכתי על רבה שהיה רבו כדאיתא במרדכי פ' כיצד הרגל. בגאונים אשירי חולק בכמה דוכתי אמר"ם שהיה רבו מובהק. אין לי לבאר יותר מזה, כי דברים אלו צריכין תלמוד מפה אל פה, נאם הקטן והצעיר שבישראל.

12. שולחן ערוך יורה דעה הלכות כבוד רבו ותלמיד חכם סימן רמב בעיפים ב-ג

כל החולק על רבו, כחולק על השכינה. וכל העושה מריבה עם רבו, כעושה עם השכינה. וכל המתרעם עליו, כאילו מתרעם על השכינה. וכל המהרהר אחר רבו, כמהרהר אחר השכינה. איזהו חולק על רבו, כל שקובע לו מדרש ויושב ודורש ומלמד שלא ברשות רבו, ורבו קיים אף ע"פ שהוא במדינה אחרת. הגה: אבל מותר לחלוק עליו באיזה פסק או הוראה, אם יש לו ראיות והוכחות לדבריו שהדין עמו (פסקי מהרא"י סי' רל"ח).

13. ש"ך יורה דעה סימן רמב ס"ק ג

אבל כו' - ומדברי מהרי"ק שורש ק"ע לא נראה כן שכ' שם להוכיח אפילו היה תלמידו אם אח"כ נתחכם יכול לחלוק עליו ולהורות בפניו אפילו להלכה ממה שחלק ריש לקיש על רבי יוחנן ודוחק לומר דקים ליה דר"ל לא היה חולק אלא מסברא ולענין מה שהביא מהרא"י שם ראיה שכך היה דרכה של התורה מימות התנאים ואמוראים וגאונים בכמה מקומות י"ל דהיינו בנטילת רשות או שמת וכדלקמן ס"ד וצ"ע:

מחלוקת חזקיה וחכמים בנושאים מדיניים

14. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נו עמוד א

תנו רבנן: ששה דברים עשה חזקיה המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו. גירר עצמות אביו על מטה של חבלים - והודו לו, כיתת נחש הנחשת - והודו לו, גנו ספר רפואות - והודו לו. ועל שלשה לא הודו לו: קיצץ דלתות של היכל ושיגרן למלך אשור - ולא הודו לו, סתם מי גיחון העליון - ולא הודו לו, עיבר ניסן בניסן - ולא הודו לו.

15. שו"ת הרא"ש כלל ו סימן ב

ושכתבת, שיש אומרים שיכולין לשנות אפילו מתלמוד תורה לצורך הל' =השלשים= פשיטין שנותנין להגמון בכל שנה, לפי שהוא הצלת נפשות. לפי שאם לא יתפשרו, יש כמה עניים שאין להם ליתן, ויכס ויפשיטם ערומים; הדין עמהם, כיון שיש בו הצלת נפשות, הוא קודם לכל.

16. שולחן ערוך יורה דעה הלכות צדקה סימן רנא סעיף יד

יכולים לשנות, אפי' מתלמוד תורה, לצורך שלשים פשיטים להגמון בכל שנה, לפי שהוא הצלת נפשות, שאם לא יתפשרו עמו יש כמה עניים שאין להם ליתן, ויכום ופשיטום ערומים.

17. ביאור הגר"א יורה דעה סימן רנא ס"ק כד

יכולין כו'. כמו שמצינו במקרא שהיו נותנין קדשי ב"ה להמלכים של א"ה וכ"ש בצדקה:

18. תחומין-כרך ח-הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא-דעת תורה

ברור, איפוא, מזה שהרא"ש והגר"א מפרשים שהמחלוקת בין חכמים לבין חזקיהו לא היתה אם מותר לשנות מצדקה לצורכי ציבור - בזה לכולי עלמא הדבר מותר. המחלוקת היתה בנסיבות המקרה שהיה לפנייהם: האם איומיו של מלך בבל הם ממשיים או לאו? האם אכן הכרח הוא לקצץ דלתות של היכל. שיקולם של חכמים דאז היה שאין הכרח מציאותי לעשות זאת. לדעתם במקרה זה, וכן במקרה של סתימת מי הגיחון (חזקיהו עשה זאת למען לא יבואו מלכי אשור וימצאו מים לשתות), היה צורך להתחזק בבטחון ובאמונה, ואז הסכנה לא היתה ממשיה. ממעשה זה מוכח שיש לחכמים מעמד בהערכת המציאות, כמו לנביא. משנסתלקה הנבואה ניתן כח זה לחכמים, כמוש"כ בסדר עולם רבא: משנסתלקה הנבואה כוף אזנך לשמוע דברי חכמים.

חובת התיעצות בסנהדרין לפני יציאה למלחמה

19. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף ב עמוד א

ואין מוציאין למלחמת הרשות - אלא על פי בית דין של שבעים ואחד.

20. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף טז עמוד ב

אין מוציאין כו'. מנהני מילי? - אמר רבי אבהו: דאמר קרא ולפני אלעזר הכהן יעמד, הוא - זה מלך, וכל בני ישראל אתו - זה משוח מלחמה, וכל העדה - זה סנהדרין. ודילמא לסנהדרין הוא דקאמר להו רחמנא דלישיילו באורים ותומים? - אלא, כי הא דאמר רב אחא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא: כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו, והיה מנגן מאליו. מיד היה דוד עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו. אמרו לו: אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין לפרנסה! - אמר להן: לכו והתפרנסו זה מזה. - אמרו לו: אין הקומץ משביע את הארי, ואין הבור מתמלא מחולייתו. - אמר להם: לכו פשוטו ידיכם בגדוד. מיד יועצין באחיתופל, ונמליכין בסנהדרין, ושואלין באורים ותומים אמר רב יוסף: מאי קרא - ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב. אחיתופל - זה יועץ, וכן הוא אומר ועצת אחיתופל אשר יעץ וגו', ובניהו בן יהוידע - זו סנהדרין. אביתר - אלו אורים ותומים, וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. ולמה נקרא שמן כרתי ופלתי? כרתי - שכורתין דבריהן, ופלתי - שמופלאין מעשיהן. ואחר כך - שר הצבא למלך יואב.

21. שו"ת הרשב"א חלק א סימן מה

שאלת הא דאמרינן בפרק קמא דברכות (דף ד) מיד יועצין באחיתופל וכו' אחיתופל זה יועץ שנאמר (שמואל ב ט"ז) ועצת אחיתופל אשר יעץ. תימא הוא אמאי איצטריך לאתויי קרא דאחיתופל זה יועץ דהא טובא חזינן דאחיתופל יועץ היה? תשובה מה זו שאלה חד מן קראי נקט. ועוד מסתברא דדוקא נקטיה הכא לפי שהוא דבר מתמיה. אחר שנשאלין באורים ותומים מה לעצת בני אדם עסק שם כיון שיש שם דבר השם יתברך. ולפיכך הוצרך לומר שאע"פ כן נועצין באחיתופל שנאמר (שמואל ב ט"ז) ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים. לומר שאפי' במקום ששואלין בדבר האלהים נועצין בעצתו תחילה ונמצא בתשובת האורים והתומים כעצתו.

22. רש"י מסכת ברכות דף ג עמוד ב

יועצים באחיתופל - איזה הדרך ילכו, והיאך יציבו מצב ומשחית, וטכסיסי מארב מלחמה. ונמלכין בסנהדרין - נוטלין מהם רשות, כדי שיתפללו עליהם.

23. רש"י מסכת סנהדרין דף טז עמוד א

ונמלכין בסנהדרין - נוטלין רשות מהן, והיינו מתניתין.

24. רמב"ם הלכות מלכים פרק ה הלכה ב

מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה העם לצאת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד.

25. יד המלך (לנדא) הלכות מלכים פרק ה

מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין אלא יוצא מעצמו בכל עת וכופה העם לצאת אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. דין זה הוא ממשנה רפ"ק דסנהדרין, ובגמרא שם (דף ט"ז ע"ב) יליף לה ממה שנאמר ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר כו', אחיתופל זה יועץ, בניהו בן יהוידע זה סנהדרין, ואביתר זה אורים ותומים. ועיין ברש"י פ"ק דברכות דף ג' [ע"ב] דמייתי הגמרא בדוד מלך ישראל דמשעלה עמוד השחר נכנסו כל חכמי ישראל אצלו, אמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכים פרנסה כו', אמר להם לכו פשוט ידכם בגדוד, מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ושואלים באורים ותומים, ופירש רש"י על ונמלכין בסנהדרין דנוטלין מהם רשות כדי שיתפללו עליהם. והדבר תמוה מאוד דלמה לי לרש"י להמציא טעם חדש דההמלכה בסנהדרין היה בשביל שיתפללו עבורם הלא הפישוט גדוד הזה היה מלחמת רשות, וכן פירש רש"י בעצמו ברפ"ק דסנהדרין על הא דאין יוצאין למלחמת הרשות אלא עפ"י בית דין של ע"א דכל מלחמה חוץ ממלחמת יהושע קרי מלחמת רשות, וא"כ מדינא לא היו רשאים לפשוט ידיהם בלתי נטילת רשות מסנהדרין, והיו מוכרחין להימלך בהן בכדי ליטול רשות מעמהם. ואין לדחוק ולומר דכוונת רש"י הוא ליתן טעם על גוף הדין דבשביל כך צריכין ליטול רשות מסנהדרין כדי שיתפללו עליהם, חדא דאין דרכו של רש"י בכך לכתוב טעמי החוקים, ועוד דהלא טובא חשוב במתניתין רפ"ק דסנהדרין דאין בפחות משבעים ואחד ולמה לא מפרש רש"י טעמא דכל אידך. והיותר תמוה דגם התם בגמרא דסנהדרין שהבאתי הובא הא דפשוט ידכם בגדוד וגם הא דנמלכין בסנהדרין, ופירש רש"י שם על הא דנמלכין בסנהדרין וז"ל, נוטלין רשות מהם והיינו מתניתין. הרי לפי פירוש רש"י בסנהדרין היה ההמלכה בסנהדרין בתורת חיוב מדינא וכמובא שם במתניתין, ובפ"ק דברכות לא זכר כלל רש"י דינא דמתניתין והמציא טעם חדש מדעתו דנטילת רשות היה כדי שיתפללו עליהם, דמלבד דאין לטעם זה שום שורש בגמרא, אלא אף דדברי רש"י אלה המה מתנגדים לסוגית הגמ' דפ"ק דסנהדרין. דהגמרא מקשה שם על מתניתין דאין מוציאין למלחמת הרשות פחות מע"א מנא הני מילי, אמר ר' אבהו דאמר קרא [במדבר כז, כא] ולפני אלעזר הכהן יעמוד הוא וכל ישראל אתו וכל העדה, הוא זה מלך, וכל ישראל אתו זה משוח מלחמה, וכל העדה זו סנהדרין. ופריך הגמ' ודילמא לסנהדרין הוא דקאמר רחמנא דנישיילי באורים ותומים, ופירש רש"י ודלמא הא דמדכר קרא סנהדרין גדולה משום שאלת אורים ותומים הוא דאית, לאשמועינן דלסנהדרין גדולה נשאלין באורים ותומים, אבל למלחמת רשות יוצאין בלא רשות סנהדרין. ומשני אלא כי הא דאמר ר' אחא בר בינא אמר ר' שמעון חסידא דכינור היה לו לדוד כו' אמר להם לכו פשוט ידכם בגדוד, מיד יועצין באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ונשאלין באורים ותומים. והנה כוונת תירוץ הגמרא הוא, דכיון דחזינן בדוד דהיה עושה שתיים דהיה נמלך בסנהדרין והיה שואל באורים ותומים הרי בודאי היה מקובל לו דהא דמדכר סנהדרין גדולה בקרא לאו לאשמועינן דנישאלים להם באורים ותומים, רק דהמלכה בהם מעכב המלחמה, ומבלעדי רשותם אין רשאים לצאת למלחמת רשות, דאם לא היה מקובל כך לבית דינו של דוד אמאי היו נמלכין אז בסנהדרין. וכיון דההמלכה בסנהדרין שהיה בימי דוד היה מכה הסנהדרין המוזכרים בקרא הרי ממילא היה ההמלכה בסנהדרין גדולה של ע"א כאמור בקרא וכל העדה, דהיינו כל הסנהדרין במספרם שבעים ואחד, וכאמור במתניתין דאין יוצאין למלחמת רשות פחות מע"א, אבל אי לאו קרא מעובדא של דוד לחוד אף דאנו יודעין דהיו נמלכין בסנהדרין בכל זאת אין הדבר מפורש אם היו נמלכין בסנהדרין קטנה של כ"ג או בסנהדרין גדולה של ע"א, ולא היינו יודעין עדיין דביציאות למלחמת רשות צריכין סנהדרין גדולה. וכיון דדינא דמתניתין הוא רק מקרא דוכל העדה, א"כ לטעמיה של רש"י שכתב בפ"ק דברכות דההמלכה בסנהדרין שהיה בימי דוד היה בשביל שיתפללו עליהם, הרי לפי זה קאי וקיימו קושית הגמ' דדלמא סנהדרין גדולה המוזכרים בקרא דוכל העדה הוא רק לאשמועינן דנשאלין להם באורים ותומים אבל אין רשותם מעכב המלחמה, והא דנטל דוד רשות

מסנהדרין לאו מכח חיובא דקרא עביד הכי רק מדעתיה דנפשיה בכדי שיתפללו עליהם, ואיך נדע עדיין דנטילת רשותן מעכב שלא לצאת. ואף אם נאמר דהמשנה סמך דאין לנו לשנות מן מה שעשו בימי דוד, דמלבד דזה דוחק לומר על מנהג שנהגו מדעת עצמם בימי דוד שיהיה מעכב לדורות, אלא אף אם נדחוק דמה שנהגו בימי דוד מעכב לדורות, אכתי מנא להו להמתניתין דאין יוצאין למלחמת רשות בפחות מע"א, ודלמא ההמלכה בסנהדרין שהיה בימי דוד לא היה רק בסנהדריה קטנה של כ"ג. ובפרט לפי טעמו של רש"י דההמלכה היה בכדי שיתפללו עליהם, ומה לי אם הם ע"א או כ"ג, ואנו לא מצינו שום יתר שאת אשר לתפלה בציבור רק שיהיו במספר עשרה, וכשהגיעו למספר הזה אין חילוק אם המה עשרה או יתר על כך, ודברי רש"י אלה תמוהים ומופלאים באין פותר אותם.

26. מהרש"א חידושי אגדות מסכת סנהדרין דף טז עמוד א

יועצין באחיתופל ונמלכין בסנהדרין כו'. לשון מלך כאן גם הוא מלשון עצה כמו וימלך לבי דנחמיה אבל אמר שנטלו עצה שהיא הנהגת המדינה במלחמה מאחיתופל ועוד נטלו עצה מסנהדרין איך יתנהגו במלחמה ע"פ התורה בכמה דברים במלחמה וק"ל:

27. שו"ת ציץ אליעזר חלק כ סימן מג

ולענ"ד נראה לתרץ דברי רש"י כזאת. והוא שבמתכוין פירש רש"י דבר זה שההמלכה בסנהדרין היתה כדי שיתפללו עליהם רק גבי פרטות היציאה אצל דוד, כי באמת כל עיקר ענין ההמלכה בסנהדרין אפ"ל אצל דוד נובע מהדין שהיה מקובל שבמלחמת הרשות צריכים רשות מסנהדרין (עיין לעיל אות ד' בשם הקרית ספר) שאילמלא כן, בשביל שיתפללו על היוצאים למלחמה לא היו צריכים לכך דוקא הרשות המוסמכת של סנהדרין גדולה, וכל בי עשרה שכינתא שריא, אלא שאצל דוד התבטא למעשה ענין קבלת הרשות רק לענין שיתפללו עליהם, והיינו מפני ששם אצל דוד הרי התייעצו כבר תחילה עם אחיתופל שעצתו היתה כאשר ישאל איש בדבר ה', וההתייעצות אתו היתה כמו שמפרש רש"י בברכות שם "איזה הדרך ילכו והיאך יציבו מצב ומשחית וטכסיסי מארב מלחמה" והיתה גם שאלה באורים ותומים "אם יצליחו", ובכך כאילו היתה כבר הסכמה משמים ליציאתם, וא"כ לאיזה מטרה היתה אף למעשה גם ענין ההמלכה בסנהדרין, לכך פירש רש"י שהיתה "כדי שיתפללו עליהם", אבל כל זה רק לענין העובדא הפרטית דדוד, באיזה אופן התבטא שם למעשה דבר קבלת הרשות, אבל עצם דין נטילת הרשות להלכה נובע מעצם הדין המקובל של יציאה למלחמת רשות צריכים נטילת רשות מסנהדרין על עצם היציאה, וביד הרשות המוסמכת של הסנהדרין להחליט על עצם הדבר אם לצאת, או לחדול. ואני לפי"ז ממילא שפיר הא שרש"י בסנהדרין שם לא הזכיר כלל מטעם זה של כדי שיתפללו עליהם, אלא כתב סתם "נוטלין רשות מהן", כי הרי שם ענין ההבאה דעובדא דדוד הוא כדי ללמוד מזה הדין הכולל של נטילת הרשות, וכל המדובר שם הוא על דבר עצם שורש הדין הזה, ולא מענין מה שנוגע באופן מיוחד בקביעת העובדא הפרטית אצל דוד אגב גורמים אחרים, ולא נזכר במשנה שם בכלל ענין יועץ ואורים ותומים, והיינו מפני שהמדובר אפילו בזמן שאין זה, או מפני שהמדובר רק מדין עצם כח הסנהדרין, עיין ברבינו יונה, לכן לא הזכיר שפיר רש"י כלל מענין פרטי זה של כדי שיתפללו עליהם, אלא כתב סתם "נוטלין רשות מהן" כי עצם דין נטילת הרשות לא בא בשביל כדי שיתפללו עליהם, אלא בא מעצם תוקף סמכות הסנהדרין לכך לחייב את העם לצאת למלחמת הרשות, ורק לפעמים מתבטא למעשה ענין ההמלכה כדי שיתפללו עליהם וכו"ל, אבל גם בזה נובע ענין ההמלכה אתם [אף על פי שמתבטא רק לענין תפלה ולזה לא צריכים דוקא סנהדרין] מכח עצם הדין ההלכותי שקבע תוקף סמכות נתינת רשות ליציאה למלחמת הרשות בידי הסנהדרין. ולפי"ז אפשר כבר ליישב גם דברי המהרש"א הנ"ל ולומר שהמהרש"א שפירש שנטילת עצה מסנהדרין היתה איך יתנהגו במלחמה ע"פ התורה, פירש כן רק לשם הקביעה למעשה ענין ההתייעצות אתם בעובדא דדוד אחרי שכבר נטלו עצה מאחיתופל, אבל לא שסובר לתת טעם שמשום כך נקבע עצם דין ההמלכה אתם, ועצם ההמלכה מודה המהרש"א שפיר שנובע מעצם סמכות כח הסנהדרין לצוות על יציאה למלחמה, ולכן שייך זה שפיר רק במלחמת הרשות, ולא במלחמת מצוה שמצוים ועומדים על היציאה.

28. הרב קולין (הרב הראשי של ירושלים לשעבר) מובא בשו"ת ציץ אליעזר חלק כ סימן מג

ויתכן, שהגדרת הדברים היא, שלהוציא למלחמה רק המלך מוסמך, אלא שבמלחמת מצוה אינו צריך נטילת רשות מסנהדרין, ובמלחמת רשות צריך רשות סנהדרין ובלעדי הרשות אינו יכול להוציא - אבל לא הסנהדרין הם המוציאים אלא המלך הוא המוציא, ואם המלך אינו מצוה לצאת למלחמה אף אם הסנהדרין החליטו ונתנו רשות לצאת - אין יוצאים למלחמה - וזהו הענין של נטילת רשות, אבל המוציא והמכניס למלחמה הוא רק המלך. וזאת היא המשנה בפרק ב' בסנהדרין, וכפי שכתב הר"ן שהמשנה היא במעלותיו של המלך, ולא בשפלותו - והמעלה היא שהוא זה המוציא למלחמה, ולא הסנהדרין - אלא שהוא המוציא אחרי נטילת רשות מסנהדרין. ומבואר בזה יותר למה הרמב"ם קבע הלכות אלה בשם

"מלכים ומלחמותיהם", ללמדנו שהמלחמות הן של המלך, כי המלך ורק הוא המוציא את העם למלחמה - אלא רק שבמלחמת רשות צריך רשות סנהדרין - אבל הוא המוציא למלחמה ולא הסנהדרין.

חובת ההתייעצות בת"ח בתקנות הקהל

29. תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ח עמוד ב- ט עמוד א

ורשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה, ולשנותה לכל מה שירצו; ורשאים בני העיר להתנות על המדות ועל השערים, ועל שכר פועלים, ולהסיע על קיצתן... הנהו בי תרי טבחי דעבדי עניינא בהדי הדדי, דכל מאן דעביד ביומא דחבריה נקרעוה למשכיה. אזל חד מנייהו עבד ביומא דחבריה, קרעו למשכיה; אתו לקמיה דרבא, חיביניהו רבא לשלומי. איתיביה רב יימר בר שלמיא לרבא: ולהסיע על קיצתם! לא אהדר ליה רבא. אמר רב פפא: שפיר עבד דלא אהדר ליה מידי, ה"מ היכא דליכא אדם חשוב, אבל היכא דאיכא אדם חשוב - לאו כל כמיניהו דמתנו.

30. חידושי הריטב"א בבא בתרא דף ט עמוד א

הנהו טבחי עד ולהסיע על קיצותן תנן. פי' ואע"ג דההיא בבני העיר תניא, הא כל בעלי אומניות בענין אומנותן כבני העיר בעסקי העיר חשיבי, ואסיקנא דהני מילי דליכא אדם חשוב אבל איכא אדם חשוב בעיר אין להם רשות לעשות שום תנאי זולתו או מפני כבודו או כדי שיראה שיעשו כראוי ושאין בו הפסד לבני העיר, וכי איכא אדם חשוב ולא היה עמהם אין בגזרתם כלום ואפ"ל אין בו שום הפסד לבני העיר ואי הוה אדם חשוב עמהם תנאם קיים ואפילו יש בדבר הפסד לבני העיר, וכתב הר"ם הלוי ז"ל דאדם חשוב בזה הוא דאית ביה תרתי ת"ח שהוא ממונה פרנס על הצבור, ואפילו בדאיכא אדם חשוב וליכא פסידא דוקא בשהתנו כל בני אומניות של אותה העיר הא מקצתם לא חשיבי כבני העיר ואין תנאם כלום דבמה קנו דהא אפילו קנין הוי קנין דברים.

מקורות להרחבה

- תחומין יא-הרב יעקב אריאל-לא תסור מכל אשר יורוך- במאמר זה פורס הרב אריאל את יסודות דין מצוות "לא תסור"
- תחומין יא- הרב יהודה עמיחי- דעת תורה בעניינים שאינם הלכתיים מובהקים- במאמר זה מביא הרב עמיחי את דעתו ביחס לחובת הציות לת"ח בנושאים שאינם תורניים-"דעת תורה"
- תחומין יב - הרב ח' שלמה שאנן- דעת תורה בעניין שאינו הלכה-כנ"ל